

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 11

TSHIVENJA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)
BAMMBIRI ·A U RANGA (P1)

NOVEMBER 2007

MARAGA/MARKS: 80

TSHIFHINGA : Awara 2

Bammbiri i¼i ¼i na masia¾ari a ¾ahe (9).

PFESESANI

1. Bammbiri i¼i ¼i na khethekanyo **tharu** : **A, B** na **C**
2. Fhindulani mbudziso dzo¾he kha hedzi khethekanyo.
3. Khethekanyo i¿we na i¿we i tea u thoma kha sia¾ari ¼iswa. Hune khethekanyo i¿we na i¿we ya fhelela hone ni talele.
4. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
5. °walani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.
6. Ni dzhieze nzhele zwi zwa u vhala, mupele¾o, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYON¶IVHO

1. Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khao. **Shumisani maipfi a½u** nga nn»ani ha musu ho pfi ni shumise a re mafhungoni e na ½ewa.

Mukegulu vha amba vha fhedza nga u dzungudza ¾hoho. Vha fhedza nga u sokou ri 'zwanga n½e a zwi na mu½we'. A vha tsha »ivha uri vha nga dzhia mini vha vhea mini. Dzi½anga vho dzi tshimbila vho neta, na Zimbabwe vha vhuya hone. Vhaporofitani na hone vha vhuya vhe hone. Zwi khou sokou sea zwi tshi ¾anama, vhukhwi½e a vhuho. °wana wavho muthihi fhedzi vha khou tou mu vhona a tshi ¾ho¾hela phan»a havho. Ano ma»uvha zwi vho nga zwi khou ya na ¾hohoni. Zwiitwana zwawe a zwi tsha »adza mudzio. U »i wana mushondwane i tshi khou sokou sea-sea i yo¾he.

Zwi½we zwine zwa ½a½a u vha ½isa mbilu musu vha tshi mu lavhelesa ndi zwauri u vha humbudza mu½e wawe vhunga a tshi tou vha shomo. Vha thoma u vhuisa zwo¾he uri ngavhe mukalaha vha hone khamusi vho vha vha tshi »o »i vha fhumudza. Hafhu Ma¾odzi ha »ivhi tshifha¾uwo tsha khotsi awe vhunga vho lovha mme awe vha tshe vho »ihwala ngae khomboni ya tshidimela tsha u hwala thundu na mo»oro ngei Naledi nga ½waha wa 1964. ¶uvha i¾i mukegulu wa khuvhe vha nga si vuwe vho ½i hangwa na luthihi nga mulandu wa zwithu zwivhili zwo iteaho. Makhaulambilu a u ¾utshelwa nga mufunwa wavho we a lovha vha sa athu na u fhedza ½waha vho malana na uri vho ri u pfa nga ha khombo iyi vha mbo »i hwalelwa sibadela he vha mbo »i swika vha vhofoholowa. Ndi he ½wana a irwa ½a Ma¾odzi.

Ndi onoyu mutukana ane vha kho tou shingaila nae nga mulandu wa vhulwadze vhu yelanaho na HIV na AIDS. Vhulwadze hovhu Ma¾odzi ho mu kavha musu wa khombo ya mo»oro we a vha a tshi kha »i bva u u renga. Khombo iyi yo itea ngei Mamelodi nga 1996 »uvha ½e Bafana Bafana ya kunda kha mu¾a¾isano wa African Nations Cup. Mu½we mureili we a vha o kambwa o mbo »i dzhena robotho dzo vala a thula mo»oro wa Ma¾odzi kha tshan»a tshau¾a. A dzo ngo vha dzone dzikhuvhabvu. Vha u phulusa vho vhone vho tshuwela khuvhabvu idzo nge malofha a vha a tshi tou vha vhudwedwedwe. Hafha ndi hone he Ma¾odzi a vha wa khombo a mbo »i kavhiwa nga tshitzhili tsha HIV. Zwino vhuiwa vhu vhone ho no vha tsini vhunga dwadze ¾o »ifha maan»a. Ene o fhelela u tou nga lwatsi.

Mukegulu vha zwi humbula vha sokou ri i¾ali i¾o ¾ithihi ¾i sa vhone nga tshilavhi. Arali zwo vha zwi tshi konadzea vho vha vha tshi »o bvisa vhu¾ungu vhu re kha ½wana wawe vha vhu dzhenisa kha vhone mu½e. Mukegulu wa

vhathu vho vhona mboni. Vho no tou ¼ovhowa vhunga vho imela ¼one »uvha ¼a uri vha mu ise vhuyoni.

- 1.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho ni fhindule nga ee kana *hai*, ni dovhe ni tikedze phindulo ya¼u.
- A Mukegulu avha vho vha vha na vhana vhanzhi. 1
 B Ma¼odzi o vha a tshi fana na mme awe. 1
 C Ma¼odzi ha athu u vhona khotsi awe. 1
 D Ma¼odzi ha athu u vhuya a bva kha ¼a Ven»a. 1
- 1.2 Ndi ngani avha mukegulu vha tshi tama uri ngavhe mukalaha wavho o vha e hone? 2
- 1.3 Ndi zwifhio zwine zwa sumbedza uri mukegulu avha vha funa ¼wana wavho nga maan»a? Tikedzani nga mbuno *mbili* dzi bvaho mafhungoni aya. 4
- 1.4 ,eani ¼halutshedzo dza mafurase o ¼walwaho nga ma¼e»eretsendama. 6
- 1.5 Bulani zwithu zwivhili zwo bulwaho afho mafhungoni zwine zwa khou ita uri mukegulu vha sa hangwe »uvha i¼o ¼a ¼waha wa 1964. 4
- 1.6 Zwo »a hani uri Ma¼odzi a kavhiwe nga vhulwadze ha HIV na AIDS? 2
- 1.7 Ndi ngani Ma¼odzi a tshi hambudza mme awe mukalaha wavho? 2
- 1.8 Bulani tshivhangi tsha khombo ya badani yo bulwaho mafhungoni aya. 2
- 1.9 ,eani maambeke ane a amba zwi fanaho na a tevhelaho afho fhasi:
- A U »ihwala. 2
 B Zwa sea zwi tshi ¼anama. 2

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO (SAMARI)

Nga maipfi a re vhukati ha 60 na 70, nweledzani mafhungo aya ni sumbedze zwithu zwihulwane zwo sumbedzwaho sa zwone zwi%aluli zwa vhathu nga vhathu:

Wa hanga ndi nnyi?

Ndayotewa ya Afrika Tshipembe i iledza tshi%alula ya bveledza vhuthihi na u %anganedzana. I imedzana na khethululo dzo%he dzine dza wanala shangoni, ya tikedza u %anganedzana. Khethululo i zwala vengo na phambano. Khethululo ya vha hone mulalo u a pfuluwa. ¶ivhazwakale ya shango %a Afrika Tshipembe i ri sumbedza masiandaitwa a si avhu»i a vhangwaho nga khethululo. Ndi zwi%a muvhuso wa mulovha u tshi khethulula kana u %alula vhathu u ya nga vala. Izwi ndi zwe zwa vhangwa vengo na dzinndwa vhukati ha vhadzulapo, vha%we vha tshi »ipfa vhe vha khwi%e nge vha vha na vala %o fhambanaho na %a vha%we kana nga u vha vha mbeu ino.

Dzinndwa nnzhi dzine dza wanala %ifhasini mudzi wadzo ndi tshi%alula. Vhathu u wana vha sa dzuli murunzi muthihi nga mulandu wa tshone tshi%alula. Hu na n»ila nnzhi dzine vhathu vha %alulwa ngadzo. Vhathu vha nga u %alula nga luambo lune wa amba lwone, nga shango %ine wa bva kha%o, na nga wone murole. Hezwi zwo%he zwone zwi tou sumbedza uri vhathu vho sikwa vho fhambana. U fhambana hohu a hu ngo tea u ri ita maswina ra dzula ri tshi vetana lini. Afrika Tshipembe hu na vhathu vhanzhi vha bvaho mashangoni o fhambanaho. Ri tshi vhala dzigurann»a ri anzela u %angana na zwiwo zwa dzinndwa dzo vhangwaho nga tshi%alula. Hu%we ri wana vhabvann»a vha tshi %ambuludzwa na u tambudzwa. Vengo %a vhabvann»a %i vhangwa nga kuhumbulele kwo khakheaho. Hu pfi vha a ri dzhiela mishumo, vha%we vhe vha rengisa zwidzidzivhadzi; na li%we na %i%we vha andisa vhugevhenga kana ha pfi vha na madambi. Ndi zwinzhi zwine vha ambelelwa.

Hu%we u khethana vhathu vha hu ita vha sa zwi pfi. U a wana vhathu vha tshi nyefulana nga uri uyu ndi wa vhurereli vhukene kana uyu ha na tshawe ngeno n%e ndi na zwanga. U a »i wana vhathu vho ita zwigwada hu na vho funzeaho na vha songo funzeaho. Vha%we vha pfi ndi vha mahayani a vho ngo tou %alifha zwavhu»i vha tshi ambwa nga vha dzi»oroboni.

°wali ene o ri sika ri sa fani. U sa fana hashu ndi lwone lupfumo lune ra tea u lu shumisa u fha%a shango %ashu. U %anganedzana ndi yone n»ila ya vhutshilo.

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI: 10

KHETHEKANYO YA C: PHENQA NA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

3.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho nga vhuronwane uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khao:

Malume vho ¼angana na ku¼a kuduna ku dzulaho Hamutele kwo fara bammbiri ¼i tsivhudzaho nga ha vhulwadze ha lufhiha lu sa pfiho mushonga. Kwo vha ku na mu¼hanga mulapfunyana a re tshipondwa tsha vhulwadze uvhu. Vhuvhili havho vho mbo »i thoma u mwemwela ngeno u¼a mu¼hanga a tshi vhonele o neta vhukuma sa izwi o vha a tshi khou tsivhudza vhatu mu¼anganoni.

3.1.1 Mafhungoni e na vhala hu na thangi na mitshila zwo sendamiswaho. Inwi sumbedzani mushumo wa tshi¼we na tshi¼we tshazwo. 4

3.1.2 Topolani ¼i¼anganyi mafhungoni aya ni ¼i shumise fhungoni ¼e na tou »isikela. 2

3.1.3 ,eani pfanywa ya ipfi 'mwemwela' ni dovhe ni ¼i shumise fhungoni ¼e na tou »ivhumbela. 2

3.1.4 Topolani ipfi¼ipambwa ni dovhe ni ¼i shumise fhungoni ¼e na tou »ivhumbela. 2

3.2 Vhalani mafhungo a tevhelaho ni a shandule sa zwe na sumbedzwa afho zwitangini:

3.2.1 Takalani: "Murathu wanga, ni songo tsha dovha na lova tshikolo." (°walani fhungo i¼i nga luambo lwa u tou ¼alutshedza). 2

3.2.2 Ro¼he ri takalela pfunzo. (Isani fhungo i¼i kha ¼iambaitwa.) 2

3.2.3 Goni na khuhu dzi a vhangana. (°walani fhungo i¼i ni tshi tevhedza kushumisele kwone kwa ¼ipfanisi.) 2

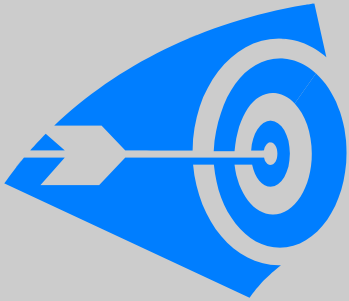
3.2.4 Vhalani mafhungo a tevhelaho:

U%a musidzana o ri u tsa mirini a thoma u vha na muvhili u sa takadzi. O ri sia nga murahu ha vhege mbili, afho mu%ani ha sala hu sa tandwi %i no fukwa. Hu dina ho sala hu si na na wa u ita mukapu wa %wana. Tsho mu %aho tshone a tshi »ivhiwi. Naho vha%we vho ri u vhona u onda vha humbulela %one dwadze.

- A Mafurase o sendemiswaho mafhungoni aya ndi maidioma. ,eani %halutshedzo dza %i%we na 4
- B %i%we %ao. 2
- C ,eani thenda ya %ifurase %o talelwaho nga 1
- D fhasi. 2
- Shumisani ipfi %o teaho vhudzuloni ha ita. Sumbedzani u sedza zwithu nga i%o %ithihi (stiriothaiphi) hu re khagala ho bveledzwaho mafhungoni aya.

3.3

¹alelani khungedzelo i tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khayo:

ni na tshivhangalelwa vhutshiloni?

senthara ya Vhugudisi ya Mveledziso ndi muratho. Vho³he vho no »i¿walisa.

Senthara ya vhugudisi ya mveledziso
Svm I bveledza miloro ya,u
Founelani kha 015 977 2727
A hu ¼anganedzwi tshikolodo.

3.3.1	Sumbedzani huvhili he mudzudzanyi wa khungedzelo iyi a vun»a mulayo wa mupele»o.	1
3.3.2	Topolani akhironimi yo shumiswaho ni bule na uri yo imela mini.	2
3.3.3	Topolani phurophaganda yo shumiswaho kha khungedzelo iyi.	2
3.3.4	Ndi nga mini mafhungo o »walwaho fhasi-fhasi o »walwa nga ma»e»ere ma»uku?	2
3.3.5	Ndi zwifhio zwine mudzudzanyi wa khungedzelo a khou »o»a zwi tshi dzhielwa nzhele tsho»he? Tikedzani phindulo ya»u.	2
3.3.6	Muthu arali a tshi »o»a u »ivha zwinzhi a nga dzhia vhufhio vhukando?	2
3.3.7	Topolani ho shumiswaho mbofho kha khungedzelo iyi.	1
3.3.8	Sumbedzani vhushaka vhu re hone kha zwifanyiso zwo shumiswaho kha khungedzelo iyi.	3

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI: 40

MARAGAGU¹E: 80